

ISBN: 978-625-7854-50-4

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 376

Düşünce

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Yusuf Genç

Yayına Hazırlayan
Sibel Kılıç

Düzeltili
Dilâra Yabul İşleyen

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Kasım 2020
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 34989
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
Kat: 2 34310 Haramidere -
Avcılar / İstanbul Sertifika No: 44452
Tel: 212 412 17 00

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kurum, Kavram ve Zihniyet

Osmanlı'dan Günümüze
Eğitimde Dönüşümler

M U S T A F A G Ü N D Ü Z

KETEBE

Mustafa Gündüz

2001 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde yüksek lisans yaptıktan sonra 2005'te yine aynı enstitüde doktora derecesi aldı. 2006-2011 arasında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde çalıştı. 2013 ve 2015 yılları arasında Princeton Üniversitesi Near Eastern Studies Bölümü'nde çalışmalar yaptı. Şu anda Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim tarihi profesörüdür. Temel araştırma alanı, Türk eğitim tarihinin Tanzimat sonrası gelişmeleri olup dönemin eğitim sorunları ve öncü eğitimcileri üzerine çalışmalar sürdürmektedir. Telif, tercüme ve yayıma hazırlama niteliğinde eğitim tarihinin farklı konularını muhtevî çok sayıda kitap ve makalesi vardır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
------------	---

I. KISIM

MODERN EĞİTİMİN DOĞASI VE TÜRKİYE'YE İNTİKALİ

1. Eğitimimizin Kronik Meseleleri ve Geleceğe Bakış.....	15
2. Ütopyalardan Distopyalara Eğitim ve Toplum.....	45
3. Zorunlu Eğitimin Kısa Tarihi.....	63
4. Modern Eğitimin Türkiye'ye İntikali.....	89
5. Karma Eğitimin Tarihî ve Sosyal Gelişimi.....	113
6. Eğitim Sisteminin Felsefesi ve Tarihsel Dinamikleri	137

II. KISIM

KAVRAMSAL DÖNÜŞÜMLER

1. Maâriften Eğitime, Muallimden Öğretmene “Eğitimcinin İtibarı, Statüsü ve Değeri”	149
2. Eğitimde Şiddete Tarihî Tecrübeden Bakmak.....	183
3. Türk Eğitim Sisteminde Şiddetin Anatomisi -Nitel Bir Tasvir ve Analiz-.....	211

III. KISIM

CUMHURİYET VE MODERNLEŞME

1. 1930'lar Türkiye'sinde İdeal İnsan ve İdeal Toplum..... 247
2. Radikal Dönüşümler Derin Süreklilikler:
1938-1950 Arasında Eğitim..... 267
3. Muhafazakâr-Modernist Bir Aydın Olarak
Nurettin Topçu'nun Eğitim Görüşleri..... 301
4. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde
Eğitim ve Kültür Çatışması..... 335

IV. KISIM

MODERN TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE VE BİLİM

1. Akademiye Anımsamak:
Bir "Cadı Kazanı" Olarak Üniversiteler 355
2. Prof. Dr. M. Fuat Sezgin'in Hayatı Işığında
Türkiye'de Üniversite ve Bilim 389
3. Çanakkale Gezileri ve Tarih Şuuru..... 421

KAYNAKÇA..... 439

ÖNSÖZ

Son yirmi-otuz seneden beri baş döndürücü bir dönüşümden geçtiğimiz için “kırık bacak” sendromunda olduğu gibi kazanın sıcaklığıyla eğitim, toplum ve kültür hayatında yaşanan değişimin mahiyetini idrak etmekte zorlanıyoruz. Bilim ve teknolojideki ilerlemenin hızı, ekonomik ve sosyal alandaki krizler ve belirsizlikler tarihte örneği görülmemiş düzeydedir. Dünya tarihinde M.Ö. III. yüzyılda Antik Yunan’da ve ondan yaklaşık bin üç yüz sene sonra IX. yüzyılda Mavera-ünnenir’de, XIII. ve XIV. yüzyılda Endülüs’te, XIX. yüzyılda ise Avrupa’da bilimde, felsefede, teknikte, teknoloji ve sanatta sıra dışı gelişmeler yaşanmıştır. Bu bölgeler içinde sadece Avrupa, dünyanın geri kalanına kendi tecrübesini icbar etmek ve bunu meşru kılmak için kıyııcı mücadelelere girişmiştir. Bu süreç, farklı biçim ve boyutlarıyla devam etmektedir.

Kökleri XII. yüzyıla kadar uzanan modernizmin mahiyeti; insan, tabiat, tanrı, devlet, ekonomi ve günlük hayat pratiklerinin önceki zamandan bütünüyle dönüşüme uğramasıdır. Thomas Hobbes’un idealize ettiği modern devletin tabiatına ruh veren *Leviathan*’ın kudret ve iktidar eline aydınlık ve istikamet veren Antik Mısır krallarının kırbaçlarından mülhem

meşale, iki yüz yıl kadar sonra “modern eğitim” olarak tecesüm etmiştir. Egemenin iktidar hakkı için bir tür meşruiyet zemini şeklinde tezahür eden modern eğitim, halefi olan geleneksel yapıları bertaraf ederek yeni bir insan ve toplum tasavvurunun mekanizması olmuştur.

Yeni ekonomik bünyenin damarlarına zerk edilecek kanı üretmek ve onu mobilize etmekle vazifelendirilen modern eğitim, bir taraftan makinelere refakat eden nitelikli işçiler yetiştirirken diğer yandan da muktedirlerin veya ulus-devletlerin ütopyasına hizmet eri olacak makbul vatandaşları üretmekle meşgul olmuştur. İdeologları ve misyonerleri sayesinde zihinler kadar bedenleri de biçimlendirmeyi, insanları kalıplara dökerek şekillendirmeyi amaçlayan modern eğitim en gelişmiş formunu XX. yüzyılın başlarında almıştır. Geniş toplum kesimlerini kontrol amacıyla tesis edilen eğitim sistemi, yukarıdan aşağıya doğru katı bürokratik ilkelerle tanzim edilmiştir. Sadık memurlar vasıtasıyla toplumsal hiyerarşide sosyal kontrolü ve kısmi hareketliliği sağlamıştır.

Toplumunu bütün veçheleriyle kontrol etmeye başlayan vicdani ve ahlâkı olmayan şirketlerin sahiplik ettiği modern devlet, meşruiyetini, “ideolojik aygıtı eğitim” yoluyla yeniden üretirken varlığını sürdürebilecek nitelikli insan kaynağını, vasıfsız işçilerini ve tüketicilerini de eğitime sipariş etmiştir. Zorunlu askerlikle eş zamanlı olarak gelişen, kerameti kendinden menkul “zorunlu eğitim” kendi “iyi, doğru ve güzel”ini bir paket olarak bütün toplum kesimlerine sunarken insan ve toplum tabiatını bir daha aslına döndürülemez düzeyde deforme etmiştir.

Bugün bütün toplum kesimlerinin şikâyet ettiği ancak gerek üst düzey yetkililerin gerekse orta ve alt kademe sorumluların ve müntesiplerin bir türlü içinden çıkamadığı eğitim meselesinin kökeninde onun “modern tabiatı” yatmaktadır. Eğitim meselesini konuşabilmek ve çözümleyebilmek için öncelikle

modern eğitimin tabiatı, gelişim süreci, temel ilkeleri, iddiaları hakkında derinlikli bilgiye ihtiyaç vardır. Modern eğitimin felsefesine hâkim olmadan bu karmaşık yapıda çözümler üretmeye çalışmak, içinde hareket edilen devasa ve hantal bir makinenin boyutlarını, imkânlarını ve nasıl hareket ettiğini bilmeyen tamircinin lokal, konjonktürel ve geçici tamirler yapmasına benzetilebilir. Burada yapısal ve holistik bakış açısına sahip olmadan bu hantal aracı hiçbir zaman hızlı ve konforlu bir vasıtaya dönüştürmek mümkün olmayacaktır.

Türkiye, iki yüz sene öncesinde zorlamalar olsa da isteyerek dahil olduğu modernleşme sürecinde en radikal dönüşümleri eğitim kurumlarında gerçekleştirdi. *Tevhid-i Tedrisat*'la birlikte geleneksel eğitim kurum ve yapılarını tasfiye edip bütün çeşitlilik ve tecrübelerinden arınarak modern eğitimin kurum ve unsurlarını büyük bir umutla benimsedi. Yeni inşa edilen ulus-devletin elitlerini ve avangartlarını yaratmakta modern eğitimin en azından iki nesil ciddi işlev gördüğü inkâr edilemez. 1950'lerden sonra ise hızla değişen ve dönüşen devlet ve toplumda söz konusu elitist eğitimin sürdürülebilir, dönüştürücü fonksiyonu iflas etmiştir. Ancak, bu süreçte çeşitli sâiklerle devlet denetimli, merkezî, laik, mecburi eğitim bürokratik tehdit ve zorlamalarla yegâne çıkış yolu olarak kendini kabul ettirmiş ve toplum üzerindeki tasallutunu sürdürebilir konuma getirmiştir. Bugün artık eğitim, toplumun ve bireylerin istediğini vermekten çok uzaktadır. Bilim ve teknolojiadaki atılımlar, sanat ve edebiyat alanındaki yenilik ve icatlar -istisnaları olmakla birlikte- büyük ölçüde eğitim ortamlarının ve üniversitenin dışında cereyan etmektedir.

Eğitim ortamlarının müntesipleri (öğretmenler, idareciler, öğretim elemanları vd.) görevlerini bürokrasiden aldıkları güçle sürdüren memurlardır. Eğitim meselesini en üst düzeyde incelemesi, tartışması ve çözümler üretmesi beklenen eğitim fakültelerinin personeli ise ithal ikameci teknisyenlere dönüşmüş faydasız, anlamsız ve gereksiz bilgiler aktaran,